

Ažuolų sodas

Birželio tragedijai atminti

ANATOLIUS KAIRYS

Ažuolų sodas mano vaizduotėje pražydo mėlynais, baltais, žaliais, bespalviais, įvairiaspalviais, neišsivaizduojamo gražumo žiedais, nusidriekė plačiais akiračiais, jau nesiekė akys, nei svajonių vyzdžiai... Įsivaizdavau, kad aš jau esu Ažuolų sode, stoviu pačiame jo vidury, lenkiuos vienam Ažuolui, lenkiuos kitam, jų vardais papuošiu savo balsą, tarsena, dainelė... Štai šalia mane smuikuoja Vincas Kudirka, jo muzikos tonais ir aš lekiu laukais ir lankomis, toli už jų, kur pasiekia šis nuostabus vibravimas, paliečia mane, tarytum gyvi mūsų himno akordai „Lietuva tėvynė mūsų“, mano keliai linksta ir klaupiu prieš maestro smuiko toną, milijonų žmonių giedotą ir visų pagerbtą muziką...

Prie jo ateina, lyg tyla tyloj, pianino garsai – skambina Konstantinas M. Čiurlionis, nepakeldamas akių nuo pianino, nuo to, ką skambina, su gaidomis ir be gaidų, ir kuria naują Jūrą ar tautosakinę dainelę. Aš ir jam lenkiuos, ir prieš jį sulinksta keliai, tartum pirmą kartą jį matytų, pirmą kartą muziką girdėtų... Kiek toliau už jų – Maironis, galvą palenkęs rašo, nuostabu, girdžiu jo plunksnos garsą, tartum man kalbėtų – „oi neverk, motinėle, kad jaunas sūnus eis ginti brangiosios tėvynės“... Įkvėpimas jo gilus, pažadintas, nepakelia galvos, nepadaeda plunksnos, ir prainančius nežūri...

Už jo nugaros ramiai, kaip ir tinka vyskupui, Antanas Baranuskas deklamuoja „Anykščių šilėlių“, aš įsivaizduoju, ošiantį, žaliuojantį kažkur prie Anykščių... Šilėliai nuberta visa Lietuva, kiekviena jos pėda, dirva ar pieva žaliuoja, žydi Anykščių šilėlio niekada nevystančiais žiedais ir lapais... Mano vaizduotėje nėra sienų, nei užtvartų, ji eina kiaurai pro debesis, pačias jų viršūnes, per vandenį, per laiką, metus ir šimtmečius, ji žino, juos pažįsta, Ažuolus, vertus ažuolų vardo ir juos, tartum šventuosius, glaudžia prie savo krūtinių, broliai ir seserys...

Visą gyvenimą mano vaizduotėje bręsta Ažuolų sodas, nuo pat jaunystės, kada Eigulys vedė namo per ažuolyną, gyva, lapai šlamėjo žmonių garsais, šen ir ten, arčiau ir toliau pasirodydavo pažįstamas veidas, matytas paveikslas, paveikslėlis iš knygos, figūra iš laikraščio... O prie mano namų jokio ažuolyno nėra, bet jis yra mano vaizduotėje, Eigulio pradėtas, gyvas, stiprus, placiomis šakomis, žaliuojantis, pilnas gilių. Ką jis, Eigulys, norėjo man pasakyti ar parodyti, kas jis buvo pats – vadovas, angelas, Dievo pasiuntinys... Pranašystė? Kodėl man? Kur aš turį eiti, ką daryti, kam pasiaukoti? Reikia palaukti, eiti toliau, daugiau mąstyti, pasi-

švęsti Dievui ir tėvynei...

Bet aš einu namo? Niekur kitur, pas tėvą, pas motiną, į savo gimtinę, pasiilgau visų, net savo žiuniuko, kuris mane myli labiau už visus. O gal atsisakyti svajonių, daugiau laiko skirti darbui, gyvenimui...

O, kankiniai! O, kankiniai! Kas jus užmirš, kas jūsų kancijų nekentęs prisiminęs... Niekados, niekad! Jūs esate druska ir duona mūsų tautos, vilties ir ateities, jūs davėte mums pavyzdį, kaip reikia kentėti ir mirti kancijoje už savo tėvynę, ištikimybę jai, iškentę kancias, kanciasias iš kancijų, taikios dvasios, angeliškos širdies, niekas nepakeis jūsų vaizdo, jūs – tautos didvyriai, jūsų vardų neužneš laiko dulkes, amžių amžiai, nei kalbų kalbos... Jūs esate ir būsite mūsų žemės švyturiai, gyvenimo kelionėse jūs esate mūsų kelrodžiai, vyrai ir moterys, kurie savo kancijomis peržengė mirtinųjų upę ir patekote į nemirtingųjų žemes, į tų, kurie gyvena per amžius žmonių sielose, sąžinėse, atminty ir kasdieninėje kancijoje už tiesą, laisvę ir maldą, už viską, kas kilnu, kas neužmirštama, kas žmogų daro žmogumi ir pavyzdžiu kartų kartoms, o, kankiniai, o, kankiniai, Rainių miškio kankiniai...

Ažuolų sodas laukia jūsų. Čia jums skirta gražiausia vieta, pašventinta. Čia jūsų biustai stovės dieną ir naktį paauksuoti, minios praeidamos palenks savo galvas, minios dūsaus ir kentės kartu su jumis, jums atnašaus pačias kilniausias mintis, su kancija veiduose žiūrės į jūsų veidus, neužmirštamus, nemirtingus, atėjusius į žemę žmonėmis, o išėjusius šventaisiais dievišku keliu, angelų nešami pas Viešpatį Dievą, ir jūs, panašūs į angelus, atleidote savo budeliams...

Kancijų gelmes praėjė vyskupai-Vincentas Borisevičius, Mešislovas Reinys, Teofilus Matulionis – ir daugybė kitų. Ir kunigai – Stanislovas Baltrimas, Pranas Gustaitis, Povilas Racevičius, Kostas Daukantas, Antanas Mackevičius... Ir daugybė kitų. Kas juos užmirš, kas juos nesimels, kas neprašys užtarimo gyvenimo klystkeliuose, kas nebūčiuos jų šventųjų relikvijų... Niekados, niekad!

Ažuolų sode jūsų biustai stovės šalia kankinių vyskupų, šalia žmoniškumo pavyzdžių, šalia tų, kurie savo kancija pažemino melą, neteisybę, apgaulę – įrodydami, kad tiesa, meilė, žmoniškumas tebegalioja. Jūsų paminklai liūdys laukus, šalia kilnumą, liūdys dvasios pergale, materijos niekybę, tiesos galią, melo bejėgystę, tikėjimo didybę ir gyvenimo tuštybę... Kiekvienais metais bus didelė šventė jūsų, kankiniai, garbei, maldai, atminimui. Jūsų vardai aukso rairodėmis buvo įrašyti mūsų tautos istorijoje, mūsų legendose, poemose ir dainose. Kartu su jumis

mes giedosime „Garbė Dievui aukštybėse...“ Ir jūsų atminimą savo širdyse mes nešiosime iki mirties, kaip šventiausių brangenybę sielos gelmėse, skirtos tautos kankiniams. Būkite palaiminti, kentėję už mus, už laisvę gyvenančius, už gyvuosius Sibiro tremtinius, Dievo valia likusius gyvais, nors mirti sugrįžusius į savo gimtąją žemę.

Ažuolų sode iškiliausia vieta paskirta jums, tautos didžiaivyriai, laisvės kovotojai, kovoję ir mirę už tautos laisvę, už ateitį, už savo tėvų, senelių, savo vaikų, savo didžios praicities viltį. Mes suprantame jūsų kancias, vargus, drąsą, rūpesčius ir baime... Nesaugiose slėptuvėse jūs tikėjote kuo ilgiau išlikti, kuo ilgiau kovoti ir padėti savo kancijų prislėgtai tėvynei ją apsaugoti...

Mes žinome jūsų beviltiškas kovas prieš gausų ir nuožmų priešą, mes buvome su jumis, bet laimėjimas eina su stipriaisiais. Tuo jūsų kova dar herojiškesnė, dar kilnesnė, jūsų drąsa verta perkūno ir žaibų drąsos, amžino atminimo, jūsų kova prilygsta angelų kovai su piktosiomis dvasiomis – šėtonu ir velniu – neturinciomis žmogaus veido, nei žmogiškos širdies...

Jūsų paminklai ir biustai stovės labiausiai matomoje vietoje, iškilmingiausioje aikštėje, jūsų rankas ir krūtines padengsime auksu, jūsų vardus išrašysime auksinėmis raidėmis. Jūsų kovos, jūsų žygiai jūsų paminkluose bus išrašyti geležinėmis raidėmis – nei lietus, nei vėjai, nei audros jų neištrins, laikas nepasisavins, nei amžiai neuždengs. Jūsų biustai bus iškalti iš gražiausio marmuro, praeidami žmonės lenks galvas jūsų garbei, nusiims kepurės ir sukaltės maldelę už jūsų sielas, meldami Dievą priimti jus į savo dieviškąjį karalystę amžių amžiams... Ažuolų sodas pažemins ir krūmais tankumuose, laukdami ateinant striubų, priešų, legalizuotų žmogžudžių... Pernakt, iki saulėtekio smuikuos, graudins jau tylią jūsų dvasią, pilną ilgesio namų, tėvų, žmonių ir sužadėtinų... Giedos iki aušros pirmųjų spindulių, o tie pirmieji spinduliai nušvies laukus, lankas ir dangų, atvers duris ir raudonai pražydusius daržus ir darželius, nubalčius vyšnius ir obelis, toli toli, kažkur už horizonto, tėvų sodybose... Gal jūs sugrįžite namo, gal nesugrįžite, čia pat, miškuose jums sužydės ramunės, baltos, žalios, mėly-

nos, išskleis plačius lapus, prikels naujam gyvenimui visus, kas buvo jau nuvytę... Aš žinau, jūs nebijojote mirties – jūs švyturiai visiems, kas klysta, kas neranda kelio, kas prarado viltį...

Jūsų žodžiai tylūs, jūs nematomi, bet jūsų idealai skamba širdyse visų, kas myli savo žemę – jūs davėte testamentą jaunajai kartai ir kartų kartoms... Ir varpais skambės, ugnimi liepsnos negestancija meile tautai ir tėvynei... Jūs gyvenate per amžius su tauta, su jos istorija, su jos ateitimi.

Ar esate jūs generolai, ar kapitonai, ar eiliniai laisvės amžinos kariai, jūs laimėjote gyvenimą – jūs nugalėjote mirtį!

ralystėje šachtas, žmonijos nusikaltėlių landynę, paruoštą kancijų sadizmui pasismaginti... Likimas jums neatlaidus, broliai, sesės, nuo pirmos dienos, likimas nedėkingas gerai širdžiai, šventai sielai, šaltas kaip ledai...

Jums paruoštas nevystančiais žiedais žydys, vienintelis ir iškiliausias sodas Ažuolų. Jūs esat Ažuolai! Ažuolai iš Ažuolų! Stipriausi iš stipriausių, tvirtiausi iš tvirtiausių! Amžini! Jūsų biustai, kryžiai ir paminklai, atvežti iš tolimos ledynų žemės, te jie liudija kancias ir skausmą, jūsų iškentėtą per metus, daugybę metų, te ištirpsta jie šventoj žemele Lietuvoje, tepaliudija prieš mus, prieš pasaulį visą nusikaltėlių veiksmus ir gėdą.

Jūsų garbei čia kasdien ateis jaunimas, jūsų giminės, ir mylimieji tėvynainiai, melsis ir žiūrės į jūsų veidus ir akis, Aukščiausiųjų prašys malonių jūsų sielai amžinybėje... Te jūsų vardas niekada, o niekada

liuos žiedais, jų dulkės įtakos kitus žiedus – tai mūsų aukso obuoliai: Kristijonas Donelaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Tumas Vaižgantas – duosiu tris kaip pavyzdžius, ir daug, ir daug kitų, išnešusių kūrybos aureolę lėtame tautos kely: laisva ar paverpta, soti ar alkana, nepasidavę vargui, juodai apatijai... Kurė, kurė, kurė savo tautai, savo tėvų kraštui.

Jų niekada tauta neužmirš. Paminklai jiems bus statomi Ažuolų sode, iškiliausioje vietoje, meniui ir menininkams, kartu skaitysime Valanciaus Palangos Juzę, dainuosime su Kipru Petrausku „Dul-dul-dudėle“, deklamuosime su Antanu Miškinu jo eilėraščius iš Keturių miestų, giedosime kartu su Antanu Strazdu „Pulkim ant kelių visi krikščionys...“

Ažuolų sode jums – Lietuvos Ažuolams, paskirta pati išpuodingiausia vieta. Šalia jūsų stovės būriai studentų, kurie stebės jūsų veidus, žiūrės į jūsų akis, jie norės būti jūs, jie norės

kūrybos autoritetams suteikti šviesą, kurią jie atnešė savo tautai tamsumos valandai apšviesti.

Jūsų biustai ir paminklai bus surinkti ir sunėsti į Ažuolų sodą, pagarbiamai įamžinti jums paskirtose vietose. Niekas neišdrįs jūsų pajudinti ar net paliesti, ar žiūrėti į jus blogomis akimis. Jūs esate ir būsite mūsų valstybės turtas, tautinė nuosavybė, mūsų ateities laidas, jūs esate lietus ir vėjas naujiesiems žiedams sužydėti.

Mes neužmiršime ir jūsų, Lietuvos mokslo vyrai, nešusių Lietuvai ir tautos aurodą brangius ir vertingus pažangos turtus, tuos, kuriais pagrįstos mūsų mokyklos, mokslo įstaigos ar institucijos, muziejai ar bibliotekos, archyvai... Mes neužmiršime tokių, kaip Stasys Šalkauskis, Mykolas Biržiška, Mykolas Roemeris – visų neišminės, daug, labai daug, visų mokslo šakų...

Prie jūsų biustų nestatysime žibintų – jūsų patys, mokslo vyrai, esate žibintai, švyturiai, esate tautos kelio šviesa, Lietuvos garbė.

Nei menas, nei kultūra apskritai, neuždengė mokslo svarbos – kūryba, plačiausia prasme, prasideda ir baigiasi mokslininkų darbuose, samanymuose, svajonėse. Pažanga ir progresas yra jūsų Alfa ir Omega, mokslo vyrai, dabartiai ir ateitčiai, šiandienai, rytdienai ir užporytdienai. Ažuolų sodas – jūsų sodas. Čia jums nereikės tezių, nei antitezių savo tiesai įrodyti – užteks to, ką iki šiol esate davę mūsų tautai ir valstybei. Mūsų tauta ir valstybė eis jūsų mokslo nugairintais keliais. Todėl mes ir statome jums gražiausius biustus, paminklus ar akmenis, kurie simbolizuoja jūsų mokslo patvarumą.

Mokslininkai atvėrė duris į paslaptį kalną, uždengta mirtingųjų akimis, nežinoma ir nematoma, todėl mes ir piname jums laurų vainikus, juos iškilmingai uždėsime ant jūsų galvų... Mes darysime įvadus ir išvadas klaidžiojose mokslo labirintuose, kur netgi kalba yra paslaptis, sunkiai suprantama jaunam ir senam mastytojui. Fizikoje ir metafizikoje, kaip lygiai filosofijoje ir teologijoje – visa tai Dievo duota stipriems protams, ištikimoms mokslo išmybėms. Tai aksioma.

Ir visuomeninė veikla, kurios plačiais keliais jūs, visuomenininkai, ėjote, kelia mumyse nusistebėjimą. Ažuolų sodas ypatingai pagerb Vilių Storostą – visuomenės veikėją, Jurgį Bielinį – knygnešį, Juozą Keliuotį – redaktorių ir daug jiems lygių. Ir jų galvas papuošime laurų vainikais – tegu jie liudija lietuvių tautos genijų, visuomenės veikėjų, kurie, kaip druska, stiprino tautos pasitikėjimą savimi, jie nešė šviesą ir tiesą žodžiu bei raštu, dvasinį turta, teisę laisvai gyventi, dirbti ir kurti. Ažuolų sodas laukia jūsų. Jūsų biustai stovės šalia mokslo, meno, laisvės kovotojų nemirtingų biustų ir paminklų, kryžių.

Toks Ažuolų sodas mano vaizduotėje sukurtas, toks jis turės ir būti, toks yra paženklinatas man skirtoje pranašystėje. Aš pats prižiūrėsiu visų pakviestųjų įvertinimą.

Algio Jakšto nuotrauka.

O Sibiras? Ar galima neraudoti, nesimelsti, nemineti jų, ledynų šaltį kentusių, audras, žiemos speigus išnešusių ant savo linkstančių pečių, kentėjusių tėvynės ilgesį ir šilumą namų – laukiant be vilties... Iki sustingo kūnas ir dvasia, nes pajėsi pajusti meilę gyvo, bet jau mirštančio sūnaus, maimes, tėvo tundra gilumoj, kur taiga nešiojo kaulus sielą Dievui anksčiau atidavusių...

Garbė jums, broliai, seserys! Garbė lydės kancias ir nuoskaudas dešimtmecius ir šimtmečius, kartu su angelais giedos per amžius graudžią giesmę, be pradžios, be galo, su laukais, miškais, žeme... Augino jus ir slaugė, auką nunešė ledų kalnams, audroms ir vėjams, ir žvėrimis su bedieviškais vardais; kryžiams, jau pasvirusiems, pažymėdami kapus, nugriaudami ir vėl statydami naujus, kad ši graudi giesmė nebūtų užmiršta...

Nemirtingųjų žeme! Saulė nesirodo iš gėdos arba nusiminimo, vis aplenkdamas išalusius miškus, kasyklas... Sniegas užneša akis įeinant į ledynų ka-

iš sodo šio nedingsta, niekada nebūna užmirštas, kad ažuolynas amžinai būtų jūsų sodas didvyrių tautos paguodai... Te jūsų atminimas žydi nedaršos žiedais, o jūsų garbei ošia čia auga tvirtieji ažuolai... Tauta sukurs sakmes ir legendas apie kancias ir skausmą, žodžiais neišsakoma, kurias mes nešim iš kartos į kartą, Dievo dovaną, tik savo išrinktiesiems skirtą kanciją iš kancijų, naujųjų amžių Jobams...

Kasmet čia būsite pagerbiami, atmenami, šviežiais žiedais papuošiami, žemiškais kancias iškentę, į namus sugrįžę jūs ir mes kartu giedosime garbė aukštybėse pasaulio Sutvėrėjui, mūsų Viešpačiui...

Hesperidžių sodai, kur auksiniai auga obuoliai, vilioja dieviškąjį arsenalą, apsilanko Apolonas, Afroditė ir Atena, nesuskaitomos dievų palydos lydima, bet manasis Ažuolų sodas bus gražesnis už Hesperidžių sodus, nes jame žydės ne auksiniai obuoliai, o auksiniai Ažuolai ir jų auksinės širdys. Čia bus pagerbti žymūnai, meno korifejai, jie spindės ir spindu-

taip rašyti, kaip rašėte jūs, norės būti poetais, rašytojais, muzikais, solistais, solistėmis, kompozitoriais, dailininkais...

Žiūrėdami į jus, jie lauks stebuklo, Dievo dovanos savo kūrybai. Mokytojai atves klases ir aiškins, kas yra kas, kas parašė ką, kas sukūrė kantačią, koncertą, operą tautos kankiniams, giesmę, oratoriją... Kas parašė poemą apie jį ar ją, mūsų kraštą, kunigaikštį ar karalių, kas apdainavo vieną ar kitą įvykį, laimę ar nelaimę, didelę auką, už laisvę kritusių brolių ar seserį, ar kankinę mergaitę, parašiusią maldų knygelę kancios valandą, Dievui jos sielą apšviestus. Kas...

Jūs biustai ar paminklai įtakos kartų kartas, kiekvienas geros valios menininkas norės palikti savo pėdsakus, panašius į jūsų pėdsakus, kad ir jo vardas būtų įrašytas į nemirtingųjų knygų, kad ir jo vardas, marmuru virtęs, atsistotų Ažuolų sode šalia visų išminčių.

Tokia yra mano sodo paskirtis, mano asmenišką troškimą Dievo įsakymu – kultūros ir

Juozas Polio nuotrauka.

RASŪNAS

SENOŠ DZŪKĖS PASAKOJIMAS. 1947-iejį

...Ech, jaunystė, Lietuva, laisvė –
Trys jauni vyrai dainuodami
Suka link pažįstamos pirkios
Kaptiamiesčio girioje, –
Ech, laukimas, saldi Vakarų demokratijų šypsena,
Dar, dar laikykites, vyrai,
Ateis, išvaduos, nepalikis tironijoje,
Garsioji Churchill kalba Fultone,
Atlanto charta, tarptautiniai susitarimai,
Neviltis, samagonas, –
Trys automatai ginkluoti jauni kaimo vyrai
Sūrėmę pečius svirduliuoja link žinomos pirkios
Ir, aišku, matyti nemato,
Kaip virpa, kaip blaškos palėpės langely
Išbalusioj rankoj mergaitės baltutė skarelė,
O žemai troboje garnizonas
Ginklų spynas nesukubiai atitraukia, –
Pukius taikyns, patys eina ant vamzdžių, švarkus atlapoje –
Ir salvė darni vienu kirčiu
Trijų vieną dainą nutraukia, –
„...Mergaitė, ir mirdamas kartosiu – tėvyne ir...“
Po to juos, užrišęs spygliuotą vielą už kojų
Baisusis miestelio stribas
Nuteptis į turgavietę ir nuogos paties
Ant glotnių akmenų, saugos, spardys
Iš po nakties atsirandantis puokštes...

X

O jaunutė pražilus per valandą ryšininė
Pamirkys savo baltąjį skarą
Kraujo klane miško pievoje
(Kaimas lig šiolei prisimena:
Daug metų paskui ten suželdavo
Ryškiai žalia, daug sodresnė žolė...)
Ir išsaugos skarelę per sibirus, tremtį ir „sąstingį“ –
Ir kai mirs netekėjus,
Keisto ilgesio kupinu veidu senutė, –
Prašys, kad parudusią skiautę įdėtų į ranką
Drauge su iš duonos nelaisvę lipdytu rožančiu...

X

Ne per seniausiai, žinau, ir tas buvusis stribas pasimirė,
Ir miestelio giedotojos, buvusios tremtinės,
Nejo į šermenis –
Nežinau, ar gerai tai, ar ne –

Juk kartojam kasdien –
„...Ir atleisk, kaip atleidžiame...“ –
Nejo betgi, nors mirštąs pasikvietė kunigą –
Visgi, sako, turėjo ištarti viešai savo kaimui: „Žudžiau“ –
Ir apie tą vielą už kojos...
Ir nusilenkti sukrūvintai žemei
Į keturis laukus,
Tai girios laukyme, bažnytkaimio rinkai.
Ir tarti
„Atleiskit...“

Nedidelio darbo didis darbininkas

IURATĖ VYLIŪTĖ

Š. m. kovo 29 d. Čikagoje mirė Kazys Skaisgirys (1927–2005). Nelabai garsaus, bet gražaus vardo muzikas. Iš Lietuvos išėjęs 1944-aisiais. Kartu su tėvu, Sintautų vargonininku, vadovavusių bažnyčios bei Šaulių sąjungos chorams, parengusių juos Lietuvos, Klaipėdos, Alytaus dainų šventėms. Davusiu sūnui pirmąsias vargonavimo pamokas, įdėjusiu į galvą šviesius prisiminimus apie Juozą Žilevičių. „Karo metais mano tėva, kaip ir mane, – rašo laiške K. Skaisgirys, – vokiečiai paėmė darbams. Jis dingio Rytprūsioje. Aš atsidūriau Vokietijoje, paskui JAV“ (čia ir toliau cituojami K. Skaisgirio laiškei straipsnio autorėi). Septyniolikmetis Šakių gimnazistas Vokietijoje baigė gimnaziją, studijavo Pabaltijo universitete, Hamburg. Linko prie muzikos: dainavo Mykolo Liuberskio vadovaujame „Aušrinės“ chore, lankė pianisto Valerijono Dvariono fortepijono studiją, mokėsi dainuoti iš Jono Butėno. Jo biografijoje dar minimas fortepijono bei dirigavimo mokytojas Aleksandras Kučūnas, harmonijos – Vladas Jakubėnas, muzikologijos – Juozas Žilevičius. Pas juos, matyt, mokėsi gyvendamas Čikagoje nuo 1949 m. Ten stoji Lietuvių vyrų chorą ir, kaip choristas bei valdybos narys, energingai įsitraukė į Lietuvių operos organizavimą, ilgametę jos veiklą. „Iš pradžių buvo sunku. Mes nieko neįmanėme. Pasamdėme amerikiečių orkestro muzikantus; atėjo, bet negriežia – reikia pirma sumokėti. Grynų neturime, siūlome čekį! Ar tikras? Ar banke pinigų yra? Susėdė į vietas, vėl dairosi – lempučių trūksta. Bet juk šviesa įjungta! Ne, pasirodo, prie kiekvieno pulto reikia lempučių. Lakstėme, važinėjome po Čikagą, laidus pirkome... Valdybos narys Leonas Bildešas iškirpo rutos šakelę, o žmona prisiuvo prie užuolaidos... Svarbiausia, kad pirmieji spektakliai („Rigoletto“, 1957 – J. V.) pavyko ir meniniu, ir finansiniu atžvilgiu. Jei būtų sugriuvę, tūi kažin ar opera šiandien gyvuotų“.

Dainuodamas operos chore, kartais atlikdavo nedidelę solo partiją; turėjo neblogą balsą ir labai jautrią klausą. Sprendžiant iš laiško, operos chore dainavo ilgiau, negu nurodyta kai kuriuose leidiniuose. 1998 m. rašo: „Nuėjau į Čigonų barono repeticiją. Prieš tai mokiausi individualiai: iš plokštelės „rekordavau“ operos muziką į kasetę, paskui chorus „perkėliau“ į kitą kasetę ir tokiu būdu mokiausi. Muziką išimenu gana greitai, bet tekstas! Reikia kartoti po penkiasdešimt kartų, kol žodžiai įeina į atmintį. Bet vokalizavimas ir dainavimas man labai geras vaistas plautiams. Atsigauna balsas“; 2001 m.: „Kasdien po valandą mokausi „Meilės eliksyrų“ choro partiją. Muzika nesunki. Tempas labai greitas, vietomis vos spėju žodžius ištarti, reikia kuo daugiau dirbti lūpomis, ne smakru. Muzika skamba ir po 40 metų. Didžiausias sunkumas – atsiminti tekstą. Reikia kartoti ir kartoti iki nuobodulio“.

Čikagos Lietuvių operoje K. Skaisgirys atliko ir kitokių – „muzikos amatininko darbų“, kaip pats vadina. „Tris savaites

Kazys Skaisgirys.

sėdėjau prie operos „Carmen“ natų paruošimo. Senų knygielių buvo tik kelios, be to, reikia naudoti tą vertimą, kurį dainuos Vilniaus solistai. Šiuo atveju joks kompiuteris man nepadėtų. Čia reikia siuveljo nuovokos: karpyti, lipdyti, uždengti, įrašyti ir t.t.“ (1998); „Lietuvoje dainuojamas „Liudija di Lamermur“ tekstas yra vienoks, o St. Santvaro vertimas, kuris čia naudojamas, kitoks. Operos vadovybė nutarė suvienodinti. Reikėjo paruošti natas chorui ir 13 klavyrų solistams. Tai užėmė 124 mano darbo valandas“ (2002).

Dar daugiau – „435 savanoriško darbo valandas“ – paskyrė J. Karnavičiaus operai „Gražina“, kurios klavyrė (išleistas JAV, 1967 metais) savo ranka įrašė lietuvišką tekstą, dinamikos, kitus nurodymus, taip pat „beveik be klaidų“ kartu su kitais perrašė iš partitūros instrumentų partijas. Išleista ir išėvijios kompozitoriu K. V. Banaicio, V. Jakubėno, J. Kačinsko kūrinių, giesmių rinkinių, paruoštų spaudai ir redaguotų K. Skaisgirio. Tai begalio atidumo, kruopštumo ir menko matomumo darbai. Be to, atlikti profesionalo lygiu.

Išžiūrėjus į K. Skaisgirio paveikslą iš arčiau, atrodo, kad jam tokie darbai galėjo teikti malonumą: buvo nepaprastai sąžiningas, pedantiškas, mėgo skaičiuoti. Statistika – jo pomėgis. „Kai kada mėgstu suskaičiuoti, kiek pinigų suaukojama. Iš to galima matyti, kad aukotojai padengia beveik pusę operos pastatymo išlaidų. 1970 m. 4 spektakliai kainavo 40,000 dol., o dabar (1998 – J.V.) vienas kainuoja apie 100,000 dol.“

Kai rašiau knygą „Čikagos lietuvių opera“, K. Skaisgirys mielai sudarė dalyvių sąrašus, suskaičiavo, kas kiek metų, kokius vaidmenis ir net kiek spektaklių dainavo, valdybos narius, pirmininkus (1969–1970 m. sezoną pats buvo pirmininkas), visų choristų darbo metus, atsiuntė fotografijas, baimindamasis, kad tik kuris nebūtų praleistas: „Jei nenorėsite įdėti šių nuotraukų, tai tiems žmonėms bus padaryta didelė skriauda. Ir, žinoma, aš busiu labai nelaimingas“. Visais atvejais ieškojo ir gynė teisingumą. Tikras tiesos riteris. Tuo, kaip ir savo išvaizda – perpučiamai liesas, asketiškos veido – primindamas prie normalios būties neprišaitintą don Kichotą. Pagaliau priėjo išvados, liūdno išvados, jog pasauliui tiesa „nelabai ne reikalinga“, o pačiam – dažnai kenksminga. Susiduri su gudragalviais, gebančiais paspėsti pinkles, įpainioti ir spragtelėti

per nosį, kad kitą sykį nekištum, kur nereikia. „Per tiek metų pamaciau, kad teisybės ieškojimas yra nelengvas darbas. O gal reikėtų pasimokyti iš to nenuoramos teisybės ieškotojo Vytauto Stroliaus ir atsakyti korespondenciniu būdu. Bet gal geriau vėl kasti sniegą ar perrašyti aiuro kunigo operą (kunigas užsakė perrašyti savo operos partitūrą – J. V.). Ten jokių teisybės ieškojimų, gera mankšta muskulams ir paguoda dvasiai. Be to, dar nuoširdžiai padėkoja“.

Polinkiai, charakteris, igimtos ir išsiugdytos savybės, vaikystėje girdėtieji tėvo pasakojimai įvedė K. Skaisgirį tiesiai į J. Žilevičiaus lietuvių muzikologijos archyvą. Iš pradžių tai galėjo būti savanoriškas bendradarbiavimas: „Kai pradėjo silpti akys, J. Žilevičius turėjo talkininkų savanorių arba samdydavo studentus, kitus asmenis, kurie padėdavo tvarkyti archyvą ir rašyti laiškus“. O nuo 1981 m. iki paskutiniųjų savo dienų K. Skaisgirys – Muzikologijos archyvo vedėjas. „Muzikologijos archyvas – nepažinomas žinių šaltinis. Jis yra Lituanistikos tyrimo ir studijų centro nuosavybė. Šiai įstaigai vadovauja dr. Jonas Račkauškas. Centras apmoka archyvo patalpų nuomą, elektūrą, šilumą ir superka raštinės reikmenis. Na, be to, ir aš kas trys mėnesiai gaunu 52 dolerių kelionės išlaidoms“ (1995).

Archyvo lobiai milžiniški, ir vis papildomi. Jie, tiesa, dar nėra tinkamai dokumentuoti, nuodugnai ištirti, bet dsniai atveriami besidomintiems. O iš Lietuvos atvykstantieji dar būdavo ir nuoširdžiausiai vedėjo globjami: atvažiuos savo automobiliu, ir nepaisydamas šimtakilometrinių Čikagos nuotolių, nusivežė į archyvą, kantariausiai ieškos pageidaujamo popierio, korektiškiausiai pasiūlė, tik retkarčiais mandagiai pasiūlydamas koki džiovinimą obuolį iš savo vegetariško užkandžio. Jo elgsenoje, mąstysenoje negalėjai pastebėti jokio asmenybės dalkancio valdininko, juo labiau pareigybių iškeltos virš kitų išpaudų. Muzikologijos archyvas buvo šventa kilnaus darbo vieta.

K. Skaisgirys rūpinosi ir daug padirbėjo, kad būtų sutvarkytas ir išleistas (pavadinimu „Lietuvių muzikai Vakaruose“, 1999) J. Žilevičiaus surinktas ir Muzikos žiniose pra-

dėtas spausdinti muzikų vardynas. Peržiūrėdamas naujai redaguoto leidinio korektūrą ir pastebėjęs, jog neįvardyti kai kurie muzikai, pats, kaip rašo įžangoje, „per 308 savanoriško darbo valandas“ dar surado ir papildė vardyną 278 biografinėmis bei pusantro šimto nuotraukų – „tai dariau, jausdamas pagarbą prof. Juozui Žilevičiui, kuris buvo mano tėvo mokytojas Klaipėdoje“. Per savo domumą išaiškino ne vieną painiavą, pvz., moterų gimimo datose. „Vis tos teisybės beieškant, vėrciau spaudos iškarpas apie Vincės Jonuškaitės sukaktuvinius minėjimus, ir pagal juos atsirado net trys skirtingos jos gimimo datos. Paskambinau į Kaliforniją kompozitori Giedrai Gudauskieni, kuri mano klausimą perdavė Jonuškaitei, ir ji pati mums pranešė savo gimimo metus. Manau, kad jie tiksūs. Bostono lietuvių enciklopedijoje kitokie. O Gudauskienė dar pridūrė: „Jonuškaitė minėjimų nesibaidė, jei kas ruošia, tegul ruošia! Bet čia tarp kitko. Svarbu, kad yra tikra data“.

Tapes žurnalo Muzikos žinios redaktorium, vėl nepaprastai stipriai, energingai, neskaiciuodamas jau nebesuskaičiuojamų savanoriško darbo valandų – rūpindamasis medžiagos paruošimu, leidyba, net platinimu (nemokamai siūsdavo į Lietuvą). Ir pats parašydamas straipsnių, dažniausiai sukaktivių progą (sesuo Bernarda, E. Pakštaitė-Sakadalskienė) ar prisimindamas mirusius (A. Kučūną, A. Kalvaitę, R. Babicką), bet inikdamas ir į pamėgtąją skaičių filosofiją. Antai, surinko ir paskelbė, kas ir kokias giesmes yra sukūręs pagal kun. Stasio Ylos religines eiles (tarp jų minimos ir keturios vilniėtės kompozitorės Kristinos Vasiliauskaitės giesmės). Suregistravo ir paskelbė Muzikologijos archyve saugomas dainas, giesmes, kantatas, parašytas pagal Bernardo Brazdžionio (Vyta Nemunėlio) eiles. Tą 153 kūrinių sąrašą paskelbė Muzikos žiniose ir JAV lietuvių dienraštyje Draugas. Tema pasirodė įdomi: sąrašą iš savo aruodų papildė V. Strolia, kiti muzikai (prisimintas ir kompozitorius Valentinas Bagdonas, kurio „Dainuotinė“, pagal B. Brazdžionio eiles, padainavo Cleveland, OH, Joana Gedmintaitė). Nukelta į 4 psl.

Ažuolų sodas

Atkelta iš 1 psl.

Mano svajonėse nerimsta Lietuvos prezidentai. Jie patogiai gyvena, linksmi suposi minkštuose foteliuose, nepatyrė vargo, kancijų, skausmo, bet jų nedrįstame aplenkiti. Jie užima specialią vietą tautos vyrų avangarde. Jie darbavosi, skelbė tautai savo sumanymus daugiau ar mažiau vertingus, puošė, atseit, naujomis idėjomis, tautos visuotinu balsavimu išrinkti, vairavo valstybės laivą jiems Dievo suteiktu protu ir valia – galima juos kritikuoti, girti ar peikti, bet negalima užmiršti.

Aš jiems skiriu buveinę patyame Ažuolų sodo gale, šalia pirmųjų mūsų visuomenės vei-

kėjų, tautos žadintojų, dirbusių labai nepalankiose, mirtį nešančiose sąlygose. Prezidentų biustus įvertins šalia jų stovį Jonas Šliupas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius, Jonas Maciulis... Jie prikėlė miegantį milžiną, įkvėpė jam „tautos dvasią“ ir paleido darbuotis bekalbių ir bebalsių mūsų brolių ir seserų eilėse – ir įvyko stebuklas! Dievas išgirdo maldas, bekalbiai ir bebalsiai staiga prabilo, prakalbėjo ir paskelbė savo „tikrą“ – tikrą Dievą, tikrą ir savo tautą, tikrą ir nepriklausomą gyvenimą!

Ažuolų sodas įkurtas, bet jo atidaryme man neteko dalyvauti. Tokia buvo Dievo valia.

Pasišventęs literatūriniam darbui

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Maironio lietuvių literatūros muziejuje kaupiamas ir tyrinėjamas, eksponuojamas ir spausdinamas literatūrinis archyvinis palikimas. Išeivių literatūros skyriaus darbuotojų sukaupta vertinga ir unikali medžiaga atveria plačias galimybes išsamiau susipažinti su vieno ar kito, pasitraukusio iš Lietuvos, rašytojo gyvenimu bei kūryba. Šio straipsnio autorei prieš šesetą metų New Yorke pavyko gauti iš žurnalists Salomėjos Narkelūnaitės rašytojų Juozo Kruminio ir jo žmonos Nelės Mazalaitės archyvą. Jame išlikusi rankraštinė medžiaga bei epistolinis palikimas atskleidžia naujus, paryškina jau žinomus J. Kruminio biografinius faktus.

Minint poeto, rašytojo, vertėjo, redaktoriaus Juozo Kruminio 90-ąjį gimtadienį vertėtu prisiminti jo trumpą (mirė 37 metų) gyvenimo kelią. Jo gyvenimas buvo audringas, perpintas džiaugsmiais ir nusivylimais, laimėjimais ir pralaimėjimais, skaudžiais svyravimais ir netikėtais apsisprendimais, tačiau jo siela nuolat troško tik vieno – kūrybos laisvės. Jis išleido, kartu su Danu Pumpučiu, poezijos rinkinį *Ekperimentai* (1939 m.), po poezijos knyga *Kibirštys naktį* išleista 1940 m., baladžių knyga – *Sugrįžimo laivas* pasirodė 1950 m. Išeivijoje išleisti du jo romanai: *Naktis viršum širdies* (1951 m.) ir jau po rašytojo mirties išėjo *Šeštasis medis* (1963 m.).

Juozas Kruminas gimė 1914 m. vasario 8 d. (sausio 26 d.) Palionėje (Širvintų r.). Mokėsi Gelvonų progimnazijoje, vėliau Ukmergės gimnazijoje. Pastarojoje 1930 metais veikė Mėno ir mokslo draugija. Jos nariai – gimnazistai – rinkdavosi sekmadieniais ir skaitydavo savo kūrybą. Šešiolikmetis Juozas debiutavo, skaitydamas apsaką, kuri padarė išpuolį gimnazistui Stasiui Guzevičiui. Jis ir prikabinęs jaunuolių įstoti į slaptą kuopelę. „Nors tuomet jokios politinės srovės manęs neviliojo, bet prisiskaitęs romanų, viliojamas keisto paslaptingumo ir romantikos, sutikau prisidėti prie pasiūlytos kuopelės“, – rašo J. Kruminas autobiografijoje. Netrukus jaunuoliai buvo suimti ir nugabanti į Kauną. Laimei, Juozas buvo išteisinintas ir paleistas iš kalėjimo. Šitaip pasibaigė mano pirmasis ir visiškai nesąmoningas bendravimas su kairiojo flango žmonių, tačiau visi šie įvykiai mano vėlesniam gyvenimui turėjo, nors neaptuopiamas, tačiau nemažą reikšmę. Kaune baigė suaugusiųjų gimnaziją. Studijavo VDU humanitarinių mokslų fakultete ir „kūriau egzotinius eilėraščius“ – rašo jis. Didele įtaka, jo kūrybiniam pasauliui susiformuoti turėjo Kazys Boruta. „Mes susidraugavom, kaip pradedantis rašytojas gali susidraugauti su patyrusiu rašytoju, duodančiu vertingų literatūrinių patarimų“. Gyvenimas nelepino, nuolat trūko pinigų, tad reikėjo dirbti įvairius darbus; korepetitorium, kino filmų recenzentu, žurnalistu, redaktorium, radiofono tarnautoju. Žurnalisto duoną krimito *Kultūroj, Lietuvos aide, Tarybų Lietuvoj, Pionieriuje*, tačiau už nepalankumą ir nepaklusnumą „kairiajam sparnui“ buvo iš visur atleidžiamas. Savo rankraštyje mini, kad, pristigęs pinigų, pradėjo dirbti bolševikų užimtame Lietuvos aide, „Liepė rašyti proginius eilėraščius“,

Rašytoja Nelė Mazalaitė.

dirbo radiofone. Leido šapirografinį pogrindžio laikraštį *Tautos žodis*.

Juozas Kruminas literatūrą pamilo gimnazijoje. Pirmuosius eilėraščius spausdino mokyklinėje spaudoje, o debiutavo žurnale *Prošvaitė*. Vėliau karinėmis ir patriotinėmis temomis rašė *Karyje* ir skaitydavo Juozo Palionio slapyvardžiu. Bendradarbiavo *Lietuvos žiniose, Naujoje Romuvoje, Savaitėje*. Vienas, arba kartu su kitais autoriais, pateikė nemažai vertimų. Darbas laikraščio redakcijoje bei knygų vertimai buvo vienintelis, nors ir kuklus, pragyvenimo šaltinis. Vertimai buvo spausdinami periodikoje, pateikiami radiofonu. Gerai mokėjo lenkų, rusų, vokiečių kalbas.

Nepriklausomoje Lietuvoje jis garsėjo kaip poetas lyrikas – romantikas. Jis žavėjosi Sergej Jesenin, Aleksandr Blok poezija, Antonov Čechov subtiliomis novelėmis. Jo poezija perpinta romantiškais jausmais. Dažniausiai rašo apie meilę, gerį, grožį. Poetinis žodis atplaukdavo lengvai ir greitai. Tai patvirtina vienas nutikimas – kartu su poetu Danu Pumpučiu, sėdėdami „Konrado“ kaviniėje, nusprendė ekspromtu kurti eilėraščius. Kažkas iš salės pasakėdavo temą, o jie, lenkyniaudami, vienas per kita, kūrė. Taip išėjo bendra knyga *Ekperimentai*. Savo paties poezijos knygą *Kibirštys naktį* išleido 1940 m. J. Kruminio poezija buvo vertinama: 1941–1944 m. pelnė įvairias premijas – „Naujosios sodybos“, „Žiburėlio“, „Dariaus ir Girėno komiteto“.

J. Kruminas priklausė Lietuvos Rašytojų draugijai. Bendravo su plunksnos broliais. Čia artimiau susibūliavo su rašytoja Nele Mazalaitė. Jaunuolių siejo bendri interesai, meilė literatūrai, kuri peraugo į meilę vienas kitam. 1941 m. vasario 16 dieną jie susituokė bažnyčioje, o civilinę santuoką įregistravo gruodžio 15 dieną.

Muziejuje saugomas nuotaikingas meilės albumėlis su abiejų jaunuolių romantiškais nuotraukomis, pavadintas *Meilės legenda*. Artėjanti antroji rusų okupacija nežadėjo romaus gyvenimo, juo labiau, kad Petras Cvirka buvo pašalinęs J. Kruminą iš rašytojų gretų, kaip „nesupratusių tarybinio rašytojo uždavinį“. Nebuvo iš ko rink-

laiką išaugo į patrauklų, plačiai skaitomą ir visų laukiamą, žurnalą. Jame bendradarbiavo J. Aistis, B. Brazdžionis, P. Babickas, M. Bavarskas, K. Bradūnas, L. Dovydenas, J. Jankus, M. Katiliškis, N. Mazalaitė, J. Mikuckis, H. Nagys, P. Orintaitė, K. Pažeraitė, V. Šlaitas ir daugelis kitų kūrybos žmonių.

J. Kruminas redagavo ir literatūros almanachą *Baltija*. Jis pasirodė 1945 m. pabaigoje, atspausdintas rotatorium. Leidinį užpildė aktyvesniųjų *Gintaro* bendradarbių (Fausto Kiršos, Nelės Mazalaitės, Bernardo Brazdžionio, Fabijono Neveravičiaus, Juozo Ciceno) kūryba. Keletą eilėraščių pateikė estų poetas Aleksis Rannitas bei keturveljinkas Antanas Rimvydis.

Juozas Kruminas.

Išvykus Nelei į JAV, J. Kruminas rūpinosi žurnalo likimu, svajojo jį leidimą perkelti į Ameriką. 1949 m. gruodžio 30 d. laiške Nelei rašo: „Dėl *Gintaro* – visi kiti įvairūs dalykai pašaliniai taip išmuše mane iš vežių, kad tikrai neturėjau galimybės prisėsti prie gintarinio darbo. Klausyk, jeigu labai skubu, ar negalėtum sukombinuoti pirmą numerį iš turimos medžiagos. Duok tada savo kurinčių, legendą pirmuoju numeriu, titulinius puslapy, po to Tysliavos eilėraščius, tada jei turi, Jankų, savo eilėraščius, Gražulį ir Hamsuną. Gal Tysliavos parašė straipsnį ar kokias aktualijas... Manau, kad per daug rimtybių amerikoms nereikia. Aš, kaip įstengdamas, skubinsiu savo medžiagą. Dabar, kai susitvarkiau, manau, kad su Tavo pagalba galėsiu paruošti numerį kiekvieną mėnesį. Žiaurus noras dirbti, prisivyti prarastą laiką...“

Stovyklinis gyvenimas nebuvo lengvas rašytojui, o likus vienam, jo buitis tapo dar sunkesnis ir absurdiškesnis. Lankydamsis šeimininkės Gailevičienės namuose, kur už tam tikrą mokesį valgydavo pietus, susipažįsta su jos dukra Birute. Jaunuolių draugystė peraugo į trumpalaikį aistringą susižadėjimą. Aistra trasi užtemdo jo tikrus jausmus Nelei. Jai į Ameriką siunčia piktokus laiškus, reikalaujamas skrybų... N. Mazalaitė kantriai rūpinosi vyru – siuntė pinigų, maistą, drabužius ir rašė apie literatūrą, žurnalo leidimą. J. Kr-

minas, jau sunkiai sirgdamas plaučių liga, negalėjo išvykti į JAV. Bandė gydytis, tačiau nesėkmingai. Bėgant laikui, jis suvokė, kad jo širdyje yra vienišė tikra meilė – literatūrai ir savo bendražygei – Nelei. „Tarp mudviejų praplaukė daugelis vandens ir praužė daugelis ugnies, ir aš tikiu, kad mano paskutiniai žodžiai, tau buvo ypač skaudūs, aš atsiprašau už juos, ir tai darau dar kartą, ir visuomet, kada aš tai prisimenu, mano širdis darosi nesava ir liūdna. Ir nepaisant to, kas tarp mūsų praėjo, savo vienvatėje aš labai dažnai esu šalia Tavęs, ir kai pergyvenu kokį nepasisekimą, man visuomet atrodo, kad aš nemoku be tavęs gyventi (...) Tu man buvai ir visuomet pasiliksi – be-

lietuviai, ieškodami geresnio ir saugesnio gyvenimo, traukėsi į kitas šalis. Rašytojas jautėsi vienišas ir niekam nereikalingas. „Aš pasijuntu absoliučiai niekam nereikalingas, ir visiškai niekam nesvarbu, ar aš mirsiu šiandien, ar po metų. O juk iš niekur nieko aš nenorėjau veltui, rašiau, kiek mano jėgos ir sugebėjimai leido, bet išėina taip, kaip Jeseninas prieš mirtį rašė. Mano poezija

čia niekam nereikalinga, na ir aš, kuo gero, neesu reikalingas. Ką gi, atrodo daina sudainuota, tiksliai šitoks visuotinis atstūmimas mano padėty skaudžiai veikia“. – rašė jis N. Mazalaitėi 1950 m. rugsėjo 21 d.

Juozas Kruminas mirė 1951 m. birželio 1 d. Edmundstalyje, palaidotas Spakenberg pabalietčių kapinėse. Lietuvių rašytojų draugija pasirūpino paminklo pastatymu.

Baltija — Baltijos pajūry

PETRAS PETRUTIS

Lietuvių enciklopedijos VIII tome yra aprašyta Haffkrug, 30 km nuo Luebek, gyvavusi išsivietinusių ir išvietintų lietuvių stovykla. Joje gyveno ir kitų tautybių tokio pat likimo asmenų. Juozo Kruminio pastangomis, čionai buvo sudarytas spaudos darbuotojų sąmbūris. Jo sudėtin, be paties Kruminio, įėjo Nelė Mazalaitė-Kruminienė, Jeronimas Cicėnas ir Fabijonas Neveravičius. Šis sambūris 1945 m. (tai yra prieš 60 metų) išleido rotatoriumi spausdintą almanachą *Baltija*.

Red. J. Kruminas almanacho įžangoje rašė: „Kai žmogų veja si mirtis – jis bėga neatsisukdamas. Toks buvo daugelio iš mūsų pasitraukimas iš savo žemės, kada galėjai už savo pečių suuoti vergiją, kada girdėjai giltines dalgio zvanges – pasitraukimas išgraustomis ašarų ir karo dūmų akimis. Ir kuomet sustojome už sienos, išvengę pirmo tiesioginio pavojaus, pamatėme, kaip maža esame pasiėmę turto: vienas kitas kėsnis valgio, vienas kitas reikalingiausias drabužis. O dažnas atbėgo ir be kepurės, ir ne vienam dingo paskutiniai turto likučiai, kada buvo vertiamas kasti niekam nereikalingus apkasus. Todėl nenustabu, kad tokiais aplinkybėmis žmogus nepasiėmė šito aukso, kuris nepastoją vertės – knygų rašytų gimtąja kalba...“

„Ilgėsyt lietuviškos knygos ir sukūrė šitą knygos pavidalą – šitą almanachą. Tai yra smulki mozaika, tik nuotrauka, kurios prasimuša pro tėvynės ilgesį ir šias nerovingo laukimo dienas. Mūsų rašytojai yra išsisklaidę, dažnas dar gyvena sunkias ne tik kūrybines, bet ir materialines sąlygas, tačiau visi tie, kuriuos pavyko šiuo nedėkingu laiku pasiekti – maloniai sutiko paremti savo dažnai baisiomis aplinkybėmis sukurtais raštais. Jiems priklausoma dėkui...“

Faustas Kirša vieną savo aštuonių posmelių eilėraščių pradeda taip: *Aš palikau tųvų statytą namą. / Su aukštu baltu kryžium pakelej. / Ten giminė jau šimtmečius gyveno, / Kai kraujas dings, ten amžiai kaupsis vėl.*

Vilnietis žurnalistas Jeronimas Cicėnas štai kokias žodžiais prisimena Vaizgantą: „Šviesus Vaizgantas, recenzuodamas vieną knygą, pasitebėjo, kad tėvai įduodami vaikui ir rankas pradžiūmokslį, gan greit įduoda vaikui rakną į visas bibliotekos duris“. „Dėstis, kaip kas kur jaučiasi, nes kiti ir į bibliotekas įeina laisviai kaip ir kartėmą – su kepure, neprausta burna ir purvo nuo batų už durų nenudrėbė. Aš – toliau išpažino Vaizgantas, – imu knygą, neklausdamas kai-

nos, ir skaitau užsidaręs, kvapo neatgaudamas, valandą kitą, miegą ir valgi palikdamas, te sau, laisvam laikui. Ir sėdiu taip nesigaileidamas, kiti per tą laiką tūkstančius uždirbtų! Negaila man laiko ir pinigų, bet tik kad, va, galva, smegenys atsigautų, placiau būtų sau ir tarp žmonių...“

J. Cicėnas kitame straipsnyje prisimena rašytoją Žemaitę-Žymantienę. Ji, kaip žinia, gimė 1845 m. Taigi šiemet minėtina Žemaitės 160 metų gimimo sukaktis.

Tas pats Cicėnas nepamiršo ir tasyk, prieš 85 metus, brėkusios Aušros, ir tuo metu sukakusios 50 metų sukakties nuo Tilžėje išleisto Maironio eilėraščių rinkinio *Pavasario balsai*.

Almanache yra pora Nelės Mazalaitės kūrinių. Tai „Legenda apie vargonus“ ir „Legenda apie paukštį“. Taipogi spausdinti ir trys jos eilėraščiai.

Aleksis Rannit (estas, pamilęs Lietuvą ir lietuvius) almanacho redakcijai įteikė tris eilėraščius. Vienas jų, „Vasariška lietuvaite“ skamba taip: *Tavo akys lyg lietuvių liaudies dainos liūdnos. / Prie tavęs ritmuojas mintys gilio. / Šviesus vardas tavo – Saulė – ir šviesus lyg ugnys. / Tavo akys lyg lietuvių liaudies dainos liūdnos. / Ir tau tolimos pasaulio didžiū potruškių bedugnės. / Ir kaip Nemunas svajonės tavo tylios. / Tavo akys lyg lietuvių liaudies dainos liūdnos. / Prie tavęs ritmuojas mintys gilio.*

Fabijonas Neveravičius almanachui atrinko ištrauką iš apysakos „Ledai ant smėlio“.

Baltijos almanacho sudarytojams nebuvo pasiekiamas Bernardas Brazdžionis. Jam atstovaujama septyniais eilėraščiais iš ankstyvesnio poezijos rinkinio *Per pasaulį heliauja žmogus*. Vienas jo eilėraščių („Pro ledus“) baigiasi pranašingais žodžiais: *Nemirs vergijoj alpe tautos, / Sibiro šalčių siautime, / Ir amžiams melas bus sugriautas, / Ir amžina mirties grėsmė.*

Antanas Rūkas, kurio kūryboje ne kartą „mirgėjo“ žvaigždės, almanache neišvengė žvaigždžių: *Žvaigždė nukrinta netolies, / Ir griūva rūmai. / Anu kart trūko mums širdies. Dabar – drąsumo.*

Antanas Rimvydis (avangardinio literatūrinio „Keturi vėjai“ sąjūdžio dalyvis), beužsiėmęs almanachą, ėmė ir staiga susirgo. Todėl teko pasinaudoti jo ankstyvesnės kūrybos eilėraščiais.

Baltijos almanache vienuolika puslapių paskirta vertimams – ištraukoms iš Jack London apysakos *Prisipažinimas* ir Margaret Mitchell romano *Nuėjo su vėju*. Nenurodyta, kas atliko vertimus.

Nukelta į 4 pl.

M. Krupavičius šiandien

SES. ONA MIKAILAITĖ

Šimet sukanka 120 metų nuo prelado Mykolo Krupavičiaus gimimo. Tai lietuvių tautai reikšmingo žmogaus reikšmingas jubiliejus. Lietuvoje jis nėra vertinamas, galbūt dėl užsilikusio sovietinio antiklerikalizmo, o išeivijoje, kur jis mirė Čikagoje 1970 m., jau esame jį kiek primirę per 35-erius metus.

Prelatas Krupavičius visą savo gyvenimą pašventė lietuvių tautos gerovei, kaip valstybininkas, visuomenininkas, oratorius, rašytojas. Savo daugybę talentų paukuko nepriklausomos prieš II pasaulinį karą Lietuvos kūrime. Tuo metu eilė kunigų aktyviai dalyvavo politikoje, nes Lietuvai stigo išsimokslinusių žmonių. Aplamai kunigo ir politiko pašaukimai sunkiai suderinami, tačiau Mykolas Krupavičius liko abiemis ištikimas, abu gaivino bei taurino savo neišsamiu krikščionišku idealizmu. Pažinęs, gerbes ir artimai bendradarbiavęs su palaimintuoju Jurgiu Matulaičiu, tuo metu einančiu Vilniaus vyskupo pareigas, Krupavičius buvo jo kilnumo inspiruojamas. Meilę ir pasišventimą Dievui bei tėvynei jis laikė doros pamatu.

Vertindamas Mykolo Krupavičiaus pasaulėžiūrą bei veiklą, kun. Vytautas Bagdanavičius

kadaise rašė *Aidų* puslapiuose, jog jis kunigo vaidmenį suvokė visuomeniškai: „Kunigas, sielų ganytojas, niekada nėra didesnis už apie jį susitelkusią bendruomenę...“ Krupavičiaus samprata, kunigo veikla visuomenėje reiškiasi ypač tarpininkavimu tarp Dievo ir žmonių. Pasak kun. Bagdanavičiaus, Krupavičiaus politinės veiklos pagrindą reikia laikyti jo krikščioniškos sampratos. „Jam nebuvo priimtina tokia krikščionybė, kurioje dvasia garbinama, o kūnas neteisėtai žeminamas ar inkriminuojamas“ (žr. „Krupavičiaus valstybingumo pagrindų bei esmės“, *Aidai*, nr. 8, 1970).

Krupavičiaus nuopelnai Lietuvos gerovei labai dideli. Bet ir jo pastoracija buvusi veiksminga. Anot jo, besiruošdamas sekmadienio pamokslui, kunigas privalo dešinėje pusėje pasidėti Evangelijų knygą, o kairėje dienoraštį. Kristaus mokslas niekuomet neturi nutrukti nuo gyvenimo realybės. Sugebėjimas balansuoti tarp idealizmo ir realizmo buvo esminis M. Krupavičiaus pasaulėžiūros bruožas.

Kai 1983 metais Čikagoje pasirodė M. Krupavičiaus straipsnių rinkinys, paimtas iš stambaus jo palikimo, jo mintys įvairiais visuomeniniais klausimais parodė jį esant ne vien paviršutinišku publicistu, bet giliu ir nuosekliu mąstytoju.

Krupavičius laikytinas Pasaulio lietuvių bendruomenės kūrėju bei išeivijos misijos tarpautinėje arenoje švyturiumi. Jau 1956 m. vasario 16-tos proga jis spaudoje rašė apie PLB reikšmę, numatydamas, jog ji „turės suvaidinti labai svarbų vaidmenį ir Lietuvos išlaisvinimo darbe, ir lietuvių išlaikyme, ir tautinės kultūros ugdyme“. Ten pat mini ir VLIKą, prie kurio kūrimo taip pat prisidėjo.

Pagrindiniai jo veiklos principai buvo: lietuvių, demokratija ir krikščionybė. Būdamas griežtai principingas, tų užsibrėžtų gairių laikėsi nuosekliai, siekdamas jas įgyvendinti per visą savo ilgą gyvenimą, nesusvyruodamas ir nepaisydamas jokių kliūčių, negailėdamas savęs ir jėgų.

Šiandien, Lietuvai vėl gyvenant nepriklausomą ir demokratinę gyvenimą bei PLB klestint, ką mums pasakytų prel. Mykolas Krupavičius? Ar jis būtų patenkintas? Jo manymu, norint pasiekti svarbesnių rezultatų, visų pirma reikia lietuvių vienybės: „vienybė glaudi, darni, drausminga ligi savęs išsižadėjimo. Tokia vienybė nėra sapnas ar svajna. Tokia vienybė yra galima ir mūsų partijų margume...“ Šiandien, nuputę storą dulkių sluoksnį nuo Mykolo Krupavičiaus raštų, galbūt šiek tiek paraudotuote, kad tokios vienybės dar nesame pasiekę.

Prel. Mykolas Krupavičius.

Vytauto Maželio nuotrauka.

XIII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas

Birželio 30 d., ketvirtadienis

8:00-9:00 Šv. Mišios, Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislavo arkikatedra bazilika, Katedros, a. 1.
Šv. Mišias laikys kardinolas Audrys Juozas Backis, Vilniaus arkivyskupas metropolitas

Simpoziumo atidarymas Lietuvos Respublikos Seimo III rūmų salėje, Gedimino pr. 53, Vilnius

10:00 - 10:45

Invokaciją atliks prelatas Edmundas Putrimas, Lietuvos vyskupų atstovas ir koordinavimas lietuviams, gyvenantiems už Lietuvos Respublikos ribų
Sveikinimo žodį tars Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus

I Plenarinis posėdis: Lietuva, kultūra, švietimas

LR Seimo III rūmų salėje

10:45 Remigijus Motuzas: Lietuvos švietimo ir mokslo pokyčiai per 15 nepriklausomybės metų ir perspektyvos
11:10 - Giedrius Kuprevičius: Tradicinė, masinė ir modernioji kultūra
11:35 - Zigmas Zinkevičius: Lietuvių kilmės mįslė įmenant
12:30 - Daurantas Matulis: Mokslininkų grįžimas
12:55 - Vaiva Vėbraite: Lietuva ir lietuviai pasaulyje

13:20 - 14:30 - Pietų pertrauka

14:30 - 16:00 - Diskusija teletiltas - Lietuvos ir lietuvių vaidmuo tarptautinėje politikoje, Thaddeus McCotter, V. Landsbergis
16:30 - 18:00 - Plenarinio posėdžio tęsinys
16:30 - R. Vaitaitis: Mokslo institutai JAV universitetuose

17:00 - George Bingen: The Community policy for the development of Human Resources in research

17:30 Romualdas Kašuba, Pranas Žiliukas: ES ir JAV studijų kokybės uztikrinimo sistemų lyginamoji analizė

19:00 Simpoziumo atidarymo vakarienė, restoranas „Belmontas“, Belmonto g. 17, Vilnius

Liepos 1 d., penktadienis, Lietuvos mokslų akademija, Gedimino pr. 3

II Plenarinis posėdis, Mokslo ir technologijų raidos tendencijos

9:00 Zenonas Rudzikas: Lietuvos mokslas ES ir globaliame kontekste

9:25 Eugenijus Butkus: Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų dermė ir mokslo pažanga Lietuvoje

9:50 Ramutis Bansevicius: Modernios technologijos Lietuvoje pasiekimai ir problemos

Posėdžio sekcijose (Lituanistika I, Lietuva ir lietuviai pasaulyje I, Švietimas ir mokslas I, Sveikata I, Aplinka I)

10:30-12:30

- Lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės, visuomenės ir kultūros dabartis, raida ir paveldas (I posėdis)
- Lietuva ir lietuviai pasaulyje (I posėdis)
- Lietuva, jos švietimas ir mokslas ES erdvėje (I posėdis)
- Moksliniai tyrimai ir technologijos žmogaus sveikatai (I posėdis)
- Lietuvos gamta ir žmogaus aplinka (I posėdis)

12:30-13:30 - Pietų pertrauka

Posėdžio sekcijose (Lituanistika II, Fundamentiniai I, Sveikata II, Lietuva ir lietuviai II, Švietimas ir mokslas II)

Baltija

Atkelta iš 3 psl.

Reikia paminėti ir Pauliaus Gaubio vardu pasirašyto rašinio „Ji mane šaukia“ autorių. Kas jis? Ar, ko gero, jis nebus pats almanacho redaktorius Juozas Kruminas? Šis rašinys baigiamas tokiais žodžiais: „Išklydome mes, tavo vaikai, po platųjį pasaulį... Kas besušauks mus į tave, jei negirdėsim tavo balso, kas besuves mus, jei nematysim prieš save visad tavo gerų, liūdnu akių?“

Beje, redaktorius Juozas Kruminas papildė almanacho turinį savo eilėrašiais. Vienas penkių posmelių eilėraštis baigiamas optimistiška gaida: *Todėl tai skausmas nenusėda, / Ir širdis suverčia - vos vos - / Nes laikas artina iš lėto / Mane prie mano Lietuvos.*

Deja, jam buvo skirtas kitoks likimas. Jis palūžo 1951 m. birželio 1 d. J. Kruminas už poetinę kūrybą yra laimėjęs keturą premijų. Tarp jų ir 1950 m. *Draugo* dienraščio skelbtame poezijos konkurse.

Pačiame paskutiniame almanacho puslapyje (60) rašoma: „Parskaitęs duok kitam“. Šitaip skelbė beveik kiekviena spau-

dos draudimo laikų knyga. Šitaip skelbia ir mūsų nelegalioji spauda nuo bolševikų išbrovimo. ...Toliau teigiama, kad almanache išspausdinti kūriniai iki šiol niekur nebuvo skelbti.

Taipogi parašyta, kad iliustracijas atliko ir jas į matricas pervedė dail. Algirdas Šimkunas. Spausdinimo galimybės ir techniškos priemonės, girdi, buvo nepaprastai ribotos.

Baltijos almanachas, kaip anksčiau sakyta, buvo išleistas 1945 m. Vadinasi, praslinkus vieneriems metams nuo priverstinio pasitraukimo iš Lietuvos. Haffkrug stovykloje lietuvių gyventojų skaičius svyravo nuo 700 iki 350. Gyvenimo sąlygos buvo šiaip taip pakentamos. Lietuvių enciklopedijoje (Haffkrug stovyklos aprašyme) yra įdėta fotonuotrauka, kurioje matomi tenykštės lietuvių mokyklos mokinukai, susėdę atvirame ore sustatytuose suoluose. Greta matomos medžiaginės palapinės.

Naudotasi Lituanistikos tyrimo ir studijų centro archyve saugojamu *Baltijos* almanachu, Lietuvių enciklopedija ir kitais šaltiniais.

Didis darbininkas

Atkelta iš 2 psl.

Dėkodamas poetas atsuntė K. Skaisgirinį laiškelį: „Man, aišku, įdomu, kiek kompozitorių yra skaitę mano poeziją ir kiek tekstų rado vertais parašyti melodijų chorams ar solo, arba, kaip aš mėgstu sakyti, 'prisegti žodžiams sparnus', nes šiaip žodžiai yra pėsti, o 'prisegus sparnus' gali išpūdingai skraidyti ir pasiekti ne tik žmonių ausis, bet ir širdis“ (B. Brazdžionis, 2000).

K. Skaisgirio straipsniai irgi, sakytumė, „pėsti“, apgalvoti, lakoniški, sausoki, jiems svetimas daugiadabumas, polėkios sparnai. Bet juose auksu žiba tiesa ir tikslumas. „Mano nuomone, jei norime tikros teisybės sakyti, tai geriau visai nesakyti“. Nors vis dėlto pripažino, kad rašančiam būtinas „gebejimas kultūringai išsireikšti“, o ir teisybės sakymas „kartais gali būti apgalvotas“, tuo atveju, jeigu, pavyzdžiui, „gali pakenkti tarpusavio santykiams“. Tuomet jis nesigriebdavo plunksnos ir nesukubėdavo savo žinių viešinti - „nesiryžau eiti į spaudą“, vertiau sukudavo „sniego kasti“. Ypatingais atvejais jo plunksną visgi užkliudydavo mūzos sparnas. Antai Vlodo Baltrušaičio mirtį apraudojo alegoriškai: „Kai viesulo varginamas virsta lieknas me-

dis - niekas ir nepastebi; tačiau, kai lūžta ažuolas (reikia kablo arba dviejų), visi sudrebame“. Su V. Baltrušaičiu - Čikagos lietuvių vyrų choro vadovu, Lietuvos operos steigėju, solistu, vargonininku - K. Skaisgirį siejo asmeninė bičiulystė ir muzikiniai interesai. „Vladas Baltrušaitis turėjo sudaręs vargonininkų grupę, kuri pagiedodavo laidotuvių metu. Jis ir mane į tą grupę pakviėdavo. Buvo giedama trimis balsais“. Užsiėmęs operos reikalais, vargonininko pareigas bažnyčioje V. Baltrušaitis kartais pavesdavo K. Skaisgirinui. Rodydamas pasitikėjimą, skatino ugdyti techniką, drąsino ne labai savimi pasitikintį vaikina. „Nesu vargonų mokslo studijavęs, nors tėvelis Lietuvoje ir buvo vargonininkas. Amerikoje nesiryžau studijuoti dėl vidutinių gabumų, didelės konkurencijos ir karo metais aplaužytų nervų.“ Bet tiek prasilavino, kad, mirus V. Baltrušaičiui (1975), perėmė iš jo vargonininko pareigas Šv. Mergalės Marijos Gimimo bažnyčioje. Akompanavo chorui, solistams, pritarė vargonais ir Virgilijui Noreikai, giedojusiam Čikagoje (1996) Ch. Gounod, G. Bizet, F. Schubert kūrinius. Gebejo ir chorą mokyti: statant C. Orffo „Carmina Burana“ paruošė berniukų chorą, vadovavo „Dainuojančioms žemaitėms“, mokė dainavimo K. Donelaičio lituanistinėje mokykloje.

Iš didžiulio pluošto K. Skaisgirio laišku bei nepamirštamais pažinties akimirku sklinda jo paveikslą užbaigiančios asmenybės šviesa. Buvo santūrus ir geranoriškas, principingas ir nepalaužiamas, begalinio darbštumo, silpnos sveikatos, bet tvirtos dvasios. „Nėra malonu, kai vietoje kultūros tenka rašyti medicininę istoriją. Nesunki astma, dažnas bronchitas. Tie dalykai

labai veikia jautrią nervų sistemą. Padidėjo pirštų virpėjimas (parkinsonizmas). Laimė, kad yra toks dalykas, kaip rašomoji mašinėlė. Ironiška, bet jokie kiti vaistai nepadaeda, tik alkoholis: reikia save labai kontroliuoti, kiek ir kada jo vartoti... Svarbu, kad galii rašyti, skaityti, vairuoti, vaikščioti, groti“ (1998); „Darbo tempo labai lėtas. Medicina nieko nepadaeda. Reikia sutikti su likimu. Maziau galvoti, maziau dejuoti“ (1999).

„Išsipildė mano svajonė aplankyti Lietuvą. Pasitaikė proga, pasitariau su daktaru, prisidėjau vaistų ir 12 dienų praleidau kelionėje. Elgiausi pagal Salomėjos Valiukienės patarimą: keliauk, išsėkis, vel keliauk ir vėl išsėkis. Viena kelionė buvo link žemaitijos: Kryžių kalnas, Šiluva, Tytuvėnai. Antra kelionė - literatūrinė: Anykščiai, Baranauškas, Biliūnas, Vienuolis, Puntukas, Arklio muziejus. Dvi kelionės į Suvalkiją: gimtieji Sintautai, K. Naumiestis, Šakiai, Vilkaviškis, Kačerginė, Pažaislis. Pasikutinė kelionė po Vilnių: aplankiau Aušros Vartus, katedrą, mačiau Prezidentūrą ir Operos rūmus, lipau į Gedimino kalną. Desertui dar Trakai. Ten buvo labai įspūdinga. Padariau 150 nuotraukų, kurias sudėsiu į atskirą albumą. Ir prisirašiau sau pačiam apie 15 puslapių kelionės išspūdžių - velesniam pasiskaitymui“ (2001). Išspūdžių puslapius skaitys jau kiti - kas susidomės asmeniniu archyvu; į aplankus sudėjęs saugoją kompozitoriaus Juliaus Gaidelio, dirigento Aleksandro Kuciūno ir Vytauto Marijošiaus, poeto Stasio Santvaro laiškus...

Nežinau, ar JAV lietuvių bendruomenė kaip nors įvertino Kazio Skaisgirio nuopelnus - Lietuvoje kultūros ministro įsakymu jis apdovanotas Garbės raštu (1999).

TURINYS

Ažuolių sodas - Birželio tragedijai atminti.

Prisimenant K. Skaisgirį. Senos dūkės pasakojimas. 1947-iejai.

Pasišventęs literatūrai. *Baltijos* almanachas.

M. Krupavičius šiandien. XIII Mokslo ir kūrybos simpoziumo programa.

12:00-13:30 - Pietūs